

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З АНІМАЛЬНИМ КОМПОНЕНТОМ HORSE(КІНЬ) В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Мова є універсальним засобом спілкування, збереження історичної пам'яті, надбань духовності, самоусвідомлення та ідентифікації народу. Саме вона посідає перше місце серед національно специфічних компонентів культури. Національна специфіка виявляється на різних мовних рівнях, але лише за стійкими мовними одиницями закріпилися такі характеристики, як "душа мови", "культурний компонент".

Національно-культурна специфіка фразеологізмів, до яких зараховуємо пласт стійких народних порівнянь, залишається актуальним питанням сучасного мовознавства. Дослідники вважають, що треба розрізняти національну і культурну специфіку стійких мовних одиниць.

Національна специфіка виявляється під час зіставлення різних мов. Вона зумовлена двома чинниками – об'єктивним та суб'єктивним. Об'єктивний полягає в природній і культурній реальності, що властива одному народу і якої нема в житті іншого. Суб'єктивний чинник полягає в довільному виборі, коли слова, що відображають одну й ту ж реальність, по-різному подані у фразеології різних мов. Культурну специфіку фразеологічних одиниць визначають її співвідношенням з елементами матеріальної чи духовної культури суспільства, його історії, вірувань, звичаїв, природно-географічного положення, в якому живе народ [5, 260-261].

І.Ягер, зауважуючи, що фразеологізми роблять мовлення колоритним, підвищують його емоційне сприйняття, наголошує, що завдяки своїй образності й виразності, фразеологізми можуть багато розповісти в аспекті країнознавства [9, 160].

Різниця в мовній картині світу, відсутність назв певних предметів і явищ, що існують в одній культурі і не мають аналогів в іншій, приводить до відмінностей у розумінні. Труднощі виникають також, коли фразеологізмам однієї мови відповідають лакуни в інших мовах.

Національні властивості семантики фразеологічних одиниць однієї мови можуть виявитися тільки у зіставленні фразеологічної одиниці з аналогами рідній мові тих, хто навчається. Виділення загальних рис у фразеологічних одиницях двох мов полегшує розуміння культурно-мовної специфіки [3, 310].

Культуру загалом можна розглядати як знаково-семіотичну систему. Знак – це матеріальний предмет, дія чи подія, що виступає в якості означення іншого предмета, події, суб'єктивного утворення.

Будь-який народ має не тільки структуру почуттів, але і масу різноманітних уявлень про світ. Ці почуття і система категорійних уявлень про світ передаються за допомогою мовлення. Мова – не просто засіб спілкування і висловлення емоцій. Вона допомагає людині впорядкувати накопичений досвід. Ми звикли думати, що відмінності між індоевропейськими мовами породжені світом природи. Насправді порівняльна лексикологія дає чітко зрозуміти, що будь-який мовленнєвий акт вимагає від мовця певного вибору. Людина не може реагувати на весь спектр стимулів, котрий на нього обрушує навколишній світ. Все, що ми кажемо, що помічаємо, що вважаємо важливим – все це частина лінгвістичних звичок. Так як ці звички зберігаються у національній свідомості, то люди, не зволікаючи приймають свої основні категорії. Вважається, що всі думатимуть однаково, адже така людська природа. Але виявляється, що інші мають «не таку» точку зору, тому що вони відштовхувались від інших категорій.

Вибір мовної форми, який здійснюється в кожній конкретній ситуації задля досягнення мети мовця, визначається цілою низкою чинників. Він являє собою акт одночасно свідомий і підсвідомий, адже спосіб вербалізації думки завжди має певне соціально-філософське і соціально-психологічне підґрунтя, в ньому втілюється як індивідуальний характер мовця, так і культурні традиції народу, до якого він належить [1, 114].

При зіставленні мовних форм, що властиві британській і українській культурам, ці фактори не набувають особливої рельєфності, як, наприклад, при порівнянні американської і японської культур. Лейтмотивом життєвої філософії пересічного американця або британця є активність людини у будові власної долі. Ініціативність, працьовитість тісно пов'язані з такими рисами, як індивідуалізм, спрямованість на власне "я", водночас потрібно зазначити, що індивідуалізм американців має британські історичні корені. Він є відлунням ізоляціоністського духу острівних жителів. Це проявляється в різному граматичному оформленні синонімічних прислів'їв порівнюваних мов. В англійських реченнях переважають означено-особові конструкції активного стану, а українські є здебільшого безособовими і пасивними (Не так сталося, як гадалося – Man proposes, God disposes).

Як уже було зазначено, однією з головних рис британців та американців є працьовитість. Саме тому, на нашу думку, у свідомості носіїв англійської мови кінь наділений такими рисами, як працьовитість, почуття здорового глузду. Кінь є однією з найулюбленіших тварин британців.

Ще одна риса менталітету британців – схильність до позитивної оцінки, уникнення негативної частки “не” (на відміну від українських фразеологізмів):

не поспішай – hold your horses.

Серед провідних характеристик британського лінгвокультурного простору слід зазначити також пряmolінійність висловлення думок. Українці ж мають тенденцію до більш завуальованого висловлення думок.

Відображення природи, зокрема її тваринного світу, у фразеологічних образах пов’язане з традицією ще дохристиянських часів, коли людина вважала себе частиною природи, а саму природу персоніфікувала, наділила представників рослинного і тваринного світу якостями, притаманними людині. Так упродовж років у свідомості різних культур і народів сформувались різні стереотипи, різні уявлення про представників флори і фауни, що ми можемо спостерігати зі зразків народної творчості – казок, прислів’їв, приказок тощо. Звідси ж з’явилися і фразеологічні одиниці, до складу яких входять назви тварин, причому цим тваринам притаманні людські якості – працьовитість, вірність, лінощі, хитрість. Такі фразеологічні одиниці дістали назву **аніمالізму** або ж **зооніми**. В.І. Кононенко, досліджуючи трансформації образу української народної фраземіки, зазначає, що ця група фразеологізмів “відбиває натурфілософські погляди, символіку українського народу, побудовану на персоніфікації” [8, 22].

Зрештою, феномен національного світобачення та формування “мовного образного простору” також певною мірою пояснюється природними факторами [6, 62]. Оскільки у кожного народу своє особливе бачення природи, спробуємо з’ясувати, яке воно у носіїв англійської та української мов і як представлене у фразеології порівняних мов.

Розглянемо відображення, які отримують деякі тварини. Наприклад, значення, що пов’язані з **лисицею** (лисом) в порівнюваних мовах виявляють однакову спрямованість – цей звір асоціюється з хитрістю та лукавством (укр. старий лис, хитрий лис; eng. sly as a fox; to play the fox).

Вовк символізує жорстокість, бездушність (злий, як вовк, вовком дивиться; to throw someone to the wolves – підставити когось з метою самозахисту). В англійській мові образ вовка набуває жартівливих конотацій **бабія** (лише в американському варіанті): “Wolf-Whistle” – схвальний свист чоловіків при появі привабливої жінки. Проте у свідомості українців вовкові властиві і шанобливі конотації у випадку вживання їх в переносному значенні – “людина, що багато пережила, загартована життям”: старий вовк, стріляний вовк, морський вовк.

Ведмідь в обох мовах має значення як позитивного так і негативного забарвлення. Ведмедем називають міцну, сильну людину: “to be a bear punishment” (бути витривалим), “великий, як ведмідь”, “дужий, як ведмідь”. Також це може бути людина незграбна (“як ведмідь у танці”), або груба і нетактовна (“the one who plays the bear”).

Лев у світогляді англійців отримав виключно позитивні асоціації, адже протягом століть він є національною емблемою і символом Великобританії, що знайшло відображення в політичній метафорі “to twist the Lion’s tail”, тобто зачіпати інтереси Англії. Він асоціюється з силою і хоробрістю “lion-hearted” – відважний, непохитний.

Аніمالізм **мавпа** в обох мовах набуває значення кривляки, гримасника: “мавпувати”, “to ape”, “to play the ape”, “to monkey”. В українській свідомості “мавпячі” асоціації пішли шляхом порівняння зовнішності тварини і людини, звідси мавпа – людина негарна (в плані зовнішності).

Черепаха в обох мовах асоціюється з млявістю, повільністю, осел – своєрідне втілення дурості, некмітливості, віл – працьовитості.

Отже, ми бачимо, що певні риси, якими наділені тварини в англійській і українській мовах, збігаються та все ж є і відмінності. Вони продиктовані національними стереотипними уявленнями про ту чи іншу тварину.

Метою нашої статті – розглянути чисельну за обсягом серед фразеологічних одиниць в сучасній англійській мові групу фразеологізмів з компонентом horse (кінь) у порівнянні з аналогічною групою найуживаніших українських фразеологізмів.

В англійській мові кінь є дуже поважною твариною. Концепт «кінь» включає в себе поняття благородства, відданості.

“To flog a dead horse» – робити щось безглузде, марно витратити час. Український варіант – “носити воду решетом”. За структурою обидва фразеологізми предикативні.

“I’m hungry I could eat a horse” (або “as hungry as hunter”). Незрозуміло, чому цей зоонім виступає тут в такій незвичній ролі. Українці ж здатні з’їсти тварину набагато більшу за розмірами, ніж кінь: “Я такий голодний, що і слона (вола) з’їв би”.

“Horse sense”. Так називають носії англійської мови почуття здорового глузду. В українській мові відповідника не знайдено.

“To be in someone’s high horses” – дерти носа, зазнаватись. Прослідковується певна спільність із сталим виразом “бути на коні”, але цей фразеологізм має дещо меншу інтенсивність. Більш емоційним є фразеологізм “І на коні не під’їдеш”.

“Hold your horses” – цей фразеологізм вживається у випадках, коли людина поспішає щось зробити, але поспіх може лише нашкодити справі. Тут прослідковуються лінгвокультурологічні риси британців – уникнення негативної частки “не”. Натомість український варіант має у своєму складі цю частку.

Коли ми маємо на увазі, що ніяка сила не змусить нас щось зробити, ми так і кажемо; коли ж так вважає пересічний британець, він скаже: «Even wild horses won’t forth me to do smth». Тут “дикі коні” є уособленням чогось сильного, нестримного, чогось такого, чому важко протистояти. В цьому ми вбачаємо первинне уявлення про коня як дику тварину, такого собі мустанга.

“Horse and horse”. Так кажуть про вершників, які фінішують або йдуть з однаковою швидкістю: “голова до голови”.

“Horseback opinion” – так британці називають необмірковану, наспіх висловлену точку зору. Відповідника в українській мові не знайдено.

“Horse laugh” – голосний, грубий регіт. Виникнення цього сталого виразу скоріше за все пов’язане з звуконаслідувальною традицією, іржання коня дійсно схоже на регіт.

“Horse opera”. Цей сталий вираз походить зі сленгу і означає ковбойський фільм, вестерн. В українській мові відповідника немає, так як ковбої “дикого заходу” – суто американське явище і все, що з цим пов’язане є частиною американського лінгвокультурного простору.

“Horse play” – грубий жарт, фарс. Так само, як і “horse laugh”, походження цього фразеологізму пов’язане із певними особливостями цієї тварини.

“To find a mare’s nest”. Цікаво, що в цьому фразеологізмі фігурує не стільки “кінь”, як “кобила”. Це додає цьому сталому виразу особливого відтінку значень. Знайти “кобиляче гніздо” це все одно, що із сотні різних варіантів вибрати найкращий або “попасти пальцем в небо”. Наявність аніمالістичного елемента надає англійському варіанту фразеологізму якоїсь химерності, нереальності, адже знайти “кобиляче гніздо” здається зовсім нереальним.

“Tell it to the horse-manes” – так відповідають британці, якщо їм розповідають всілякі небилиці. Українці ж кажуть: “Бреші комусь іншому”. Обидва варіанти мають однакову структуру – вони предикативні.

“To spur a willing horse” – “не підганяй охочого”. В англійському варіанті ми знову бачимо відсутність негативної частки “не”, яка є в українському.

“To back the wrong horse” – поставити не на того коня, тобто зробити не правильний вибір, прорахуватись. Вираз пов’язаний із скачками. Українці кажуть: “Пальцем в небо” й не використовують зоонім.

“To beat a dead horse” – бити мертвого коня, тобто даремно витратити сили, даремно намагатись щось зробити.

“To come off the high horse” – перестати зазнаватись.

“A dark horse” – “темна конячка”, кінь, про якого нічого невідомо; ніхто на нього не ставить;(на скачках).В переносному значенні це – маловідома особа, маловідомий кандидат на виборах.

“A horse of another colour” – інша справа; (шекспірівський вислів).

“One man may steal a horse while another may not look over a hedge” –одному можна все, а іншому – нічого. Можливо, цей вираз можна пов’язати з українським “Що можна Юпітеру, то бичу – зась”, який, в свою чергу, має латинське коріння.

“A short horse is soon curried” – маленького коня легко чистити, тобто легка робота швидше виконується.

“Wild horses would not drag” – ніякими силами не змусити когось щось зробити. Український варіант – “І обценьками не витягнеш” – не містить в собі зооніма.

“You can take a horse to the water, but you cannot make him drink”. – Можна пригнати коня до річки, але пити його не змусиш. Іншими словами – не всього можна добитись силою.

Розглянемо особливості значення поняття “кінь” у фразеологізмах української мови. Концепт “кінь” в слов’янській свідомості постає майже міфічною твариною з аномальною кількістю реальних частин тіла (три ноги, сім ніг), а також наділеною здатністю до вербальної комунікації.

Слід зупинитись на теорії О.М. Афанасєєва щодо міфічних уявлень багатьма народами коня у вигляді птаха, які виникли з одного спільного поняття “швидкість” [2, 145].

В українських казках функціонує специфічний за походженням кінь. Це “космічна” тварина з ознаками астральності (“кінь з місяцем”, “кінь з зорею”, “кінь з сонцем” [8, 22].

Концепт “кінь” маніфестує такі ознаки: швидкість, крилатість, аномальна кількість ніг, специфічне походження.

З часом ця тварина стала втіленням працьовитості, вірності, постійності.

Ці зміни були викликані тим, що кінь поступово став свійською твариною, більше того, другом людини.

“Коваль коня кує, а жаба й собі ногу дає” – “Every ass thinks himself worthy to stand with king’s horses». Відповідники в порівнюваних мовах мають дещо різні відтінки значень, але за рахунок анімалістичних елементів “осел” та “жаба”.

“Добрий кінь не може бути поганої масті”. Окремі недоліки не можуть применшувати здобутки людини. Тут “кінь” має виключно позитивне значення (“A good horse cannot be of a bad colour»).

Про двох різних людей, наприклад, українці кажуть «схожий, як свиня на коня», а британці кажуть “as like as chalk and cheese”. Тут український варіант здається більш емоційно наповнений, так як крейда і сир можуть бути схожими за кольором. За структурою обидва варіанти однакові.

“Судженого і конем не об’їдеш” має в англійській мові приблизний відповідник: “Marriages are made in heaven». Англійський варіант відрізняється тим, що в ньому використана пасивна конструкція.

“Гроші й кобилу зрушать з місця”. Тут “кобила” виступає в ролі пасивної, можливо, лінивої людини, яку важко змусити щось зробити. Англійський відповідник має таку ж структуру: “money makes the mare go”.

“Коней на переправі не міняють”. Цей зразок народної мудрості має відповідник в англійській мові, який підсилений заперечним словом “never” (“Never sweep horses while crossing the stream”).

“Дареному коню в зуби не смотрят” (рос.) має відповідний фразеологізм в англійській мові: “Look not a gift horse in the mouth”. Ці фразеологізми відрізняються лише за типами односкладного речення.

“Кінь на чотирьох ногах та й той спотикається”. Тут “кінь” постає перед нами як сильна, витривала тварина (навмисно підкреслена кількість ніг) (“horse stumbles that has four legs”).

“Піхота і кіннота” – тут мається на увазі англійське “horse and foot”. Цікаво, що для позначення кінноти в одній мові використовується “кінь” в однині (“horse”), так само і “піхота” – “foot”. Проте структура обох сталих висловів однакова.

Британці наділяють коня позитивними якостями. Кінь – це символ крилатості, швидкості. Саме назва цієї благородної тварини фігурує в більшості англійських фразеологізмів.

Фразеологізми, у яких наявна назва певної тварини, є більш емоційно насиченими, ніж їх еквіваленти в іншій мові, які цієї назви не містять.

У більшості випадків структурно фразеологізми не відрізняються. Відмінні лише значення, яких набувають «тварини» в тому чи іншому фразеологізмі.

Українські фразеологізми, що містять концепт “кінь” в більшості випадків мають повну відповідність з англійським еквівалентом.

Але є група фразеологізмів, які не мають відповідників у англійській мові. Про людину, яка тікає чи біжить зі всіх сил, українці кажуть “І конем не доженеш”. Інший фразеологізм - “Осідлати свого коника”- означає “починати розмову на улюблену тему “також немає аналогічного виразу в англійській мові. Про дії або прийоми, спрямовані на досягнення якоїсь мети без конфронтації, обходячи конфліктні ситуації, українці вживають вираз “Хід конем”.

Цікавим є фразеологізм “Хоч конем грай”, який характеризує досить великий простір, де є багато вільного місця. Відповідника в англійській мові не знайдено, тому що широкі простори характерні для України і аж ніяк не характерні для Великої Британії.

На особливості вживання тих чи інших фразеологізмів впливають лінгвокультурні фактори, географічне положення країн, звичаї та традиції країн. Особливості світосприйняття британців і українців впливають на мовну організацію, на те, які риси людського характеру закладені в образі тієї чи іншої тварини.

Список використаних джерел

1. Антрушина Г.Б., Афанасьєва О.В., Морозова Н.В. Лексикологія англійської мови: [навч. посібник] / Г.Б.Антрушина, О.В.Афанасьєва, Н.В.Морозова. – К.: Вища шк., 2000 – 307 с.
2. Афанасьєв О.М. Происхождение мифа / О.М.Афанасьєв. – М.: Высшая шк., 1996. – 216 с.
3. Бао Хун. Национально-культурная специфика фразеологизмов в русском и китайском языках / Фразеология в контексте культуры / Бао Хун. – М.: Высшая шк., 1999. – С. 303-312.
4. Верба Л.Г. .Порівняльна лексикологія англійської та української мов: [навч. посібник] / Л.Г.Верба. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 261 с.
5. Гак В. Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов / Фразеология в контексте культуры / В.Г.Гак. – М.: Высшая шк., 1999. – С.260-270.
6. Дубенко О.Ю. Англо-українські прислів’я та приказки: посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів / О.Ю.Дубенко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 416с.

7. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов: [навч. посібник] / О.Ю.Дубенко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 224 с.
8. Кононенко В.І. Українська народна фраземіка: трансформації образу / Мовознавство. – 1993. – №5. – С.21–27.
9. Ягер И. Лингвострановедческое комментирование культурного компонента русских фразеологизмов / Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / И.Ягер. – М., 1979. – С. 160-169.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т.Баранцев. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
2. Кунин О.В. Англо-русский фразеологический словарь / О.В.Кунин. – М.: Русский язык, 1984. – 942 с.
3. Медведєва Л.М., Дайнеко В.В. Англо-український словник парних словосполучень / Л.М.Медведєва, В.В.Дайнеко. – К.: Українська енциклопедія, 1994. – 253 с.

Анотація. В статті розглядається національно-культурна специфіка фразеологізмів з анімальним компонентом *horse* (кінь) в англійській та українській мовах. При зіставленні мовних конструкцій, які властиві британській та українській культурам, було виявлено, що в англійських реченнях переважають означено-особові конструкції активного стану, а українські є безособовими і пасивними.

Ключові слова: національно-культурна специфіка, анімальний компонент, конструкції активного стану, британська культура.

Summary. The article considers national and cultural characteristics of phraseological units with animal component *horse* in English and Ukrainian. Comparing language constructions which are peculiar for British and Ukrainian cultures we found out that English sentences are mostly attributive and personal constructions used in Active Voice while Ukrainian are impersonal and Passive.

Key words: national and cultural characteristics, animal component, constructions used in Active Voice, British culture.

УДК 811.161.2'38:821.161.1-3.Г1/7.08

Філінюк В.А.

АПЕРЦЕПЦІЯ ГОГОЛІВСЬКОГО ОБРАЗУ ПРИРОДИ (НА МАТЕРІАЛІ “ВЕЧОРИ НАПЕРЕДОДНІ ІВАНА КУПАЛА”) МИКОЛИ ГОГОЛЯ

Одним із найважливіших динамізаційних факторів художнього тексту дослідники називають образ, що є результатом художнього пізнання дійсності та водночас виступає складним й центроорганізуючим поняттям, яке “лежить на перетині двох систем: прямого значення та переносного, які утворюють художній зміст” [11, 69]. Власне, образ перебуває на перетині семантичних полів різних складників, які творять структуру твору; образ об’єднує “дані, що надходять різними каналами зв’язку людини зі світом, із яких провідним виступає зорове сприйняття” [1, 73].

Аперцепцію в мовознавстві визначають як усвідомлене сприйняття, що виникає на основі попереднього досвіду і знань [4, 36], як “залежність сприйняття від попереднього індивідуального досвіду людини, її знань, інтересів, актуальних для неї потреб, яка полягає у включенні нових об’єктів до наявної в людини системи уявлень” [13, 104]. У “Словнику літературознавчих термінів” поняття “аперцепція” (лат. *ad* – до, *percipere* – сприймати) трактується як уважне, зосереджене сприймання зовнішнього щодо людини світу на основі попереднього досвіду, на противагу перцепції як несвідомому, автоматичному сприйманню. Наголошується, що “А.” привертає увагу літературознавців засіб сприймання художнього твору дорослими, філологічно вишколеними читачами з великим життєвим та естетичним досвідом [14].

Аперцепційна система тексту – це система відношень багаторівневих фактів (лексичних, граматичних, стилістичних), які перебувають у корелятивному зв’язку “першочергово освоєне в контексті – сприйняте на основі попереднього”. Найяскравіше процес аперцепції проявляється на рівні образних засобів тексту.